

Román történetírás a két világháború között

(Második, befejező közlemény)

Az erdélyi román történetírók szemlélete

A MAGYAR-ROMÁN TÖRTÉNELMI KAPCSOLATOK feltárására természetesen a volt kolozsvári román egyetem történészprofesszorai általában az erdélyi származású, magyar iskolákban tanult kutatók lettek volna elsősorban hivatottak. Valóban, az erdélyi román történészek mennyiségileg is számottevő munkásságot fejtettek ki, szempontjaikat és módszerüket azonban politikai érzelmeik annyira befolyásolták, hogy a közös érdekű kérdésekben a magyar és román szakirodalom állásfoglalása munkásságuk nyomán nemhogy kiegyenlítődött volna, hanem jobban eltávolodott egymástól, mint a múltban valaha. A két évtizedes román uralom Erdélyben a »jövátétel« jegyében zajlott le, állam és társadalom célkitűzése egyaránt a románság kulturális és gazdasági vezető szerepének minden eszközzel való kikényszerítése volt s ennek indoklására kellett azt az elméletet felállítani, hogy a múltban a magyarság elnyomta és kizsákmányolta az őslakó románságot, melyet ezért kárpótolni kell. A közvélemény ennek az elméletnek igazolását várta a tudománytól s a történészek annál készségesebben engedtek ennek a kívánságnak, mivel annak idején maguk is aktív résztvevői voltak a magyarországi román nemzetiség politikai küzdelmeinek s a múltat is csak ezek prizmáján át tudták szemlélni. Érdeklődésük ezért elsősorban az erdélyi román nacionalizmus kialakulásának és megnyilvánulásainak történetére irányult s legfőbb törekvésük az volt, hogy az erdélyi román nemzeti öntudat és az összes románok politikai uniója eszméinek fonalát minél messzebb tudják visszafelé követni a múltban, másrészt pedig, hogy kimutassák a román irredentizmus jogosultságát a magyar elnyomás részleteinek feltárásával. Magától értetődik, hogy ez az előre megfogalmazott történelemszemlélet a letűnt évszázadokat csupa szabadsághősökkel népesíti be s a történetírót ezek kultuszának papjává avatja, az eseményeket magukat pedig mintegy a jó és a rossz princípiumainak mitikus harcává egyszerűsíti le. A pozitív pólus természetesen a románság: ő az egyetlen őslakó, gyökeres nép Erdélyben, melynek története tulajdonképpen a románság története; a földdel, a tájjal összenőtt politikai, társadalmi szervezetet, kultúrát itt kizárólag a románok képviselték. Velük szemben a magyarok késői betelepülők, intézményeik, kultúrájuk gyökértelen import, tömegeket sohasem jelentettek, hanem csak egy vékony uralkodó réteget, melynek fölénye a nyers ökoljogon alapult. A jobbágysorba süllyesztett románság mind nemzetisége, mind görögkeleti vallása miatt megvetés és üldözés céltáblája volt, bár két keze munkájával ő tartotta fenn az államot és henyélő magyar urait.

A román történetírás Erdélye szociális pokol, melyben a román jobbágyot barbár jövevények zsákmányolják ki, akiknek sem szívük, sem kultúrájuk nincs. Nem veszik tekintetbe a román történészek, hogy Erdélyt kultúrája, politikai szervezete, történelmi hivatása a Nyugathoz, közelebről a magyarsághoz köti s ha történetéből a magyarságot kirostáljuk, egyszerűen történelem nélkülivé válik. A rostálást elvégezték s közben kihullt minden érték, mint pl. a nyugati civilizáció érdekében hozott véráldozatok, a vallási türelem Európát megelőző megvalósítása, a magyar és szász városok patinás épületei és kultúra teremtő szelleme, államférfiak, hadvezérek, gondolkozók, művészek nevei és életműve, egyszóval mindaz, ami az emberi életet szebbé és nemesebbé teszi. Mert mindezekből az erdélyi románság nagyon kis részben vagy egyáltalán nem vette ki részét. Minthogy pedig alkotásokkal a románság Erdélyre vonatkozó történelmi jogát megalapozni nem lehetett, más jogcímet kellett keresni s ezt a szenvedésben vélték megtalálni, melyet ennek megfelelően igyekeztek kiszínezni és felnagyítani. Ugyanakkor azonban megállapítják a román történetírók, hogy a román anyanyelvű irodalmi műveltség s a nemzeti öntudat Erdélyben született meg s a tárgyilagosabbak azt is elismerik, hogy ebben a magyarság kultúra közvetítő tevékenységének is része volt, de mintha az ellentmondást a magyar elnyomás elmélete és a magyar kultúrhatás ténye közt észre sem vennék, továbbra is ragaszkodnak a magyar-román viszony clair-obscur megvilágításához. Pedig még az erdélyi románság is több pozitívumot mutathatna fel történetében, ha azt a két nép együttműködésének szemszögéből vizsgálnák. Így azonban a román történetírás önmagát fosztja meg egy tárgyilagosabb vigasztalóbb és tanulságosabb történelemszemlélettől.¹

A »felszabadított« tartományok történetírói

EZEK ELŐREBOCSÁTÁSÁVAL készséggel elismerjük, hogy ami a részletkutatásokat illeti, az első világháború után román tudósok is jelentős mértékben járultak hozzá az erdélyi múlt feltárásához. Elsőnek *Lupaş Ioan* volt kolozsvári egyetemi tanár munkásságát kell említenünk, aki számos tanulmányában a XVIII–XIX. századi erdélyi politikai és kulturális mozgalmakat s az azokat hordozó egyéniségek életét és szerepét világította meg nagy tárgyi tudással.² Kevesebb szerencsével nyúlt a középkori Erdély történetéhez, melynek sajátos problematikájával szemben teljesen idegenül áll. A dáciai román inkolátus erőszakolásával téves következtetésekre jut mind demográfiai, mind társadalompolitikai vonatkozások-

¹ A háború utáni erdélyi román történetírásnak Erdélyre vonatkozó tanait mintegy összegyűjtve és élesen kidomborítva találjuk meg a román akadémia által kiadott *La Transylvanie* című gyűjteményes munkában (Buc. 1938.). A fentiekkel egybevágó észrevételeimet a Századok 1940. évfolyamában (232–237.) írott ismertetésemben már megtettem.

² *Nicolae Popea și Ioan Moldovan*. Buc. 1920. – *Avram Iancu*. Cluj, 1924. – *Contribuțiuni la istoria ziaristiceii românești ardeleni* (Adalékok az erdélyi román újságírás történetéhez). Sibiu, 1926. – *Din activitatea ziaristică a lui Andreiu Mureșanu* (A. M. újságírói munkásságából). Buc. 1926. – *Răscoala țaranilor din Transilvania la 1784* (Az 1784. évi erdélyi parasztlázadás). Cluj, 1943. – *Împăratul Iosif II. și răscoala țaranilor din Transilvania* (II. József császár és az erdélyi parasztlázadás. Buc. 1935.) – *Doctorul Ioan Piuaru-Molnar*. Buc. 1938. – *Descendența transilvană a lui Ion Magheru* (I. M. erdélyi származása). Buc. 1939. – *Emanuil Gozsdu*. Buc. 1940.

ban.³ Általában megfigyelhetjük, hogy a középkori kutatások terén hagy legtöbb kívánnivalót maga után a román történetírás. Magyarazza ezt részben az, hogy ennek a kornak román vonatkozású forrásai igen gyérek, de még ezeknek publikálását és feldolgozását is csak igen későn kezdték meg, az erdélyi románságra vonatkozóan pedig csaknem kizárólag a magyar szakirodalom eredményeire támaszkodnak. Máiig sem ismerünk román történeti monográfiát, mely a szerző önálló levéltári kutatásai alapján foglalkoznék az erdélyi románság középkori életével. Ezt a feltűnő jelenséget csak abból az óriási különbségből érthetjük meg, mely a középkori nyugati és keleti keresztény kultúrköröket elválasztotta. A románság egész társadalmi-politikai rendjével és művelődésével az utóbbihoz tartozott, ezért marad idegen a román lelkiségtől a nyugati keresztény középkor szelleme, mely Erdély történelmét is jellemzi. Nyugat és Kelet évezredek ellentéte egyébként más vonatkozásban is tükröződik az erdélyi román történetírásban. Mióta a XVII. század végén az erdélyi románság egyrésze a római katolikus egyházzal unióra lépett, végzetes szakadás történt a nép lelkében s a XIX. századi nacionalizmus közömbösítő hatását megelőzőleg felekezeti ellentétek dúlták fel belső életét. Az unió történelmi jelentőségének megítélésében ennek megfelelően görögkeleti és görög katolikus román történészek más és más szempontokat érvényesítettek. Az előbbiek a nemzeti egység megbontásával vádolták az unió úttörőit, az utóbbiak viszont a románságnak a nyugati kultúrához való hozzákapcsolódását és nemzeti öntudatosodását az unió következményének tulajdonították. A háború utáni Románia kultúrpolitikája természetesen a görögkeleti szellem felülkerekedését segítette elő s az erdélyi történészek közül is azok kerültek az élre, akik a keleti ortodoxia nagy nemzetmegtartó erejét dicsőítették írásaikban. Ilyen öntudatos görögkeleti szemlélet nyilatkozik meg Lupaş műveiben is. Nem véletlen, hogy ő írta meg a román nemzeti egység megvalósulásának történetét is, melyben a Kárpátokon innen és túl kezdettől fogva egységes román nép összetartozási tudata egyik alappillérének éppen az ortodoxiát tartja.⁴ Ez a munkája egyébként iskolapéldája annak a jellegzetes törekvésnek, mely a múlt legtávolabbi kódében és legszűkszavúbb forrásaiban is annak az eszmének nyomát igyekszik fölfedezni, mely a mai románság lelkét eltölti. Ortodox szemléletű *Dragomir* Silviu, szintén volt kolozsvári egyetemi tanár történetírói munkássága is. Fő művét éppen az erdélyi román ortodoxia XVIII. századi unióellenes küzdelmeiről írta: adatokban gazdag, meleg tárgy szeretettel megírt, bár nem mindig teljesen tárgyilagos tanulmány.⁵ Az erdélyi román politikai küzdelmek hőseinek ő is több írásában állított emléket.⁶ Hézagpótló, ha az illetékes szerb és bulgár történetírás álláspontjával nem is mindig egyező következtetésekre jutó kutatásokat folytatott a balkáni románság múltjára vonatko-

³ *Voevodatul Transilvaniei în secolele XII. și XIII.* (Az erdélyi vajdaság a XII. és XIII. században). Buc. 1936.

⁴ *Istoria unirii Românilor* (A románok egyesülésének története). Buc. 1937. Az egyesülés eszméje nagy szerepet játszik a román történelem fő korszakaival foglalkozó munkájában is: *Epocele principale în istoria Românilor*. Cluj. 1928.

⁵ *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal* (Az erdélyi románok vallási felszabadításának története). I–II. Sibiu, 1920–30.

⁶ *Avram Iancu*. Buc. 1924. – *Ioan Buteanu*. Buc. 1928. – *Nicolae Bălcescu în Ardeal* (N. B. Erdélyben). Cluj, 1928. – *Un precursor al uniunii naționale: profesorul ardelean C. R. Vivu* (A nemzeti egység egy előfutárja: C. R. V. erdélyi tanár). Buc. 1929.

zólal is.⁷ Az erdélyi román történészeknek másik kedvenc témaköre a román vajdaságok és Erdély kapcsolatai. Sajnos, ezen a téren sem tekintenek el időszerű politikai szempontok anakronisztikus érvényesítésétől: semmitmondó adatokba is beleolvassák a román egységtörekvések prekoncepciót megnyilvánulásait. *Meteu Ștefan*, aki egyébként mint ortodox szellemű egyháztörténész is jelentős, továbbá *Motogna* Victor idevágó művei képviselik ebben a vonatkozásban a román szakirodalom javát.⁸ A görög katolikus irányzat megfogyott számú képviselői közül *Păclișanu* Zenovie nevét említhetjük meg, aki szintén a XVIII–XIX. századi erdélyi román politikai mozgalmak történetének tisztázásához járult hozzá tanulmányaival.⁹ Az említett történészek mind az idősebb nemzedékhez tartoznak, az első világháborút már érett férfikorban érték meg, a román egység létrejötté legmerészebb álmaik megvalósulását jelentette, nem csodálkozhatunk tehát azon, ha későbbi munkásságukban is ifjúkoruk politikai eszméi tükröződnek. Seregszemléjük után nem mulaszthatjuk el kortársuk, *Lapedatu* Alexandru nevét megemlíteni, aki ugyan erdélyi származású, de még az első háború előtt a román királyság területére költözött, s ott fejtett ki értékes, a román vajdaságok XIV – XVII. századi múltjára vonatkozó történetírói tevékenységet, majd a kolozsvári egyetem tanára lett. Sajnálatos, hogy 1919 után politikai működése elvonta a történelem tanulmányozásától, mert higgadt, emelkedett szemlélete bizonyára nagymértékben hozzájárult volna az erdélyi román történetírás színvonalának emeléséhez. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a kolozsvári román egyetemen felnőtt fiatal történész generáció általában kevés érdeklődést mutat elődei témakörei iránt, a nemzeti egység hőseinek kultusza nem ihleti őket, inkább reális, gazdaságtörténeti, néha a román történettel csak lazán összefüggő világtörténeti kérdésekkel foglalkoznak.¹⁰ Még a ritka kivételek esetében is bizonyos önmérséklet, kritikus magatartás mutatkozik a »kényes« tárgyak feldolgozásában.¹¹ Kétségtelenül összefügg ez a je-

⁷ *Vlahii din Serbia*. Cluj, 1922. – *Vlahii și Morlaci*. Cluj, 1924.

⁸ *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea* (Havaselve kereskedelmi kapcsolatai Erdéllyel a XVIII. századig). *Sighișoara*, 1921. – *Moșiile domnilor și boerilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria* (A román vajdaságok vajdáinak és bojárjainak birtokai Erdélyben és Magyarországon). Arad, 1925. – *Regele Ferdinand* (F. király). Cluj, 1925. – *Domni și boeri din Țările Române în orașul Cluj* (A román vajdaságok vajdáinak és bojárjai Kolozsvár városában). Cluj, 1935, ill. *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân* (M. c. B. külpolitikája). Gherla, 1924. – *Războaiele lui Radu Șerban* (R. S. háborúi). Buc. 1926. – *Cetea Ciceului sub stăpânirea Moldovei* (Csicsó vára moldvai uralom alatt). Dej, 1927. – *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea* (Moldva és Erdély kapcsolatai a XVI. században). Dej, 1928. – *Relațiile dintre Țările Românești și Ardeal în veacul al XVII-lea* (A román vajdaságok és Erdély kapcsolatai a XVII. században). Dej, 1935.

⁹ *Luptele politice ale Românilor ardeleni din 1790–1792* (Az erdélyi románok politikai küzdelmei 1790–92-ben). Buc. 1923. – *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a Românilor din Ardeal* (A magyar kormányok és az erdélyi románok memorandista mozgalmak). Buc. 1934.

¹⁰ Ion Moga: *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*. (A lengyel-osztrák rivalitás és a román vajdaságok politikai orientációja a XVII. sz. végén). Cluj, 1935. – Ua.: *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*. (Az osztrák gazdaságpolitika és Erdély kereskedelme a XVIII. sz. végén). Cluj, 1939. – Francisc Pall: *Les relations entre la Hongrie et Scanderberg*. Buc. 1933. – Ua.: *Marino Barlezio*. Cluj, 1938. – Ua.: *Ciriaco d'Ancona e la Crociata contro i Turchi*. Vălenii de Munte, 1937. – Alexandru Doboși: *Datul oilor (quinquagesima ovium)*. Buc. 1937. – Ua.: *Relațiile comerciale ale principatelor române cu Veneția* (A román vajdaságok kereskedelmi kapcsolatai Velencével). Cluj, 1936.

¹¹ David Prodan: *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda* (Horea lázadása Kolozs és Torda megyékben). Cluj, 1939.

lenség a román történetírás minden vonalán tapasztalható felfogásbeli változással, bár – s ezt magyar és román szempontból egyaránt sajnálatosnak találjuk – a kolozsvári nevelésű fiatal történészgárda tagjai közt eddig még nem jelentkezett Petre P. Panaitescu formátumához mérhető tudós, aki komolyan magára vállalhatta volna a magyar-román történelmi kapcsolatok újjáértékelését.

Az 1918-ban »felszabadított« tartományok közül kétségtelenül Erdély múltjának kutatását ambicionálta leginkább a román történetírás, ami érthető is, hiszen az Erdélyre vonatkozó történelmi jogok voltak a legvitathatóbbak. Bukovina és Besszarábia esetében egészen más volt a helyzet, hiszen mindkettő évszázadokon keresztül a moldvai román vajdaság kiegészítő része volt s csak a XVIII. század végén, illetőleg a XIX. elején kerültek idegen fennhatóság alá. A román történetírás tehát, éppen fordítva, mint erdélyi viszonylatban, a történelmi jogokat kellett, hogy érvényesítse az orosz etnográfiai érvekkel szemben. Ennek a feladatnak szolgálatába áhította történetírói munkásságát *Nistor* I. Ion csernovici egyetemi tanár, aki erdélyi kartársaihoz hasonlóan a háború előtt a román nemzetiségi törekvések tevékeny előharcosa volt Bukovinában. Műveiben a románságnak az északi szláv népekkel való kapcsolatait elemzi a román álláspont erőteljes hangsúlyozásával¹², s ha fő témakörétől néha el is távolodik, érdeklődése akkor is annak a két hatalomnak, Ausztriának és Oroszországnak a román vajdaságok feletti hegemoniáért vívott küzdelmére irányul, melyek Bukovina és Besszarábia sorsát egy évszázadnál tovább közvetlenül befolyásolták.¹³ Besszarábia múltjának szorgos kutatója *Boldur* A. V. Iași-i egyetemi tanár is.¹⁴

Társadalomtörténet

MÍG AZ ÚJONNAN ROMÁNIÁHOZ CSATOLT TARTOMÁNYOK történetírói Nagyrománia létrejöttének előzményeit kutatták és erősen polémikus élű műveikben a román politikai törekvések igazolásán fáradoztak, az anyaország történetírásában lassú irányváltoztatás kezdett érvényesülni. Még mielőtt a »Revista Istorică Română« körének programja tudatosította volna ezt a fordulatot, egyes kutatók már megkezdték a román társadalom múltjának eddig meglehetősen elhanyagolt tanulmányozását. Iorgának egyik kortársa, *Filitti* Ioan C, aki úgyszólván egyedül mentette át a háború utánra Bogdan és Giurescu nemzedékének higgadt, tárgyilagos történelemszemléletét, képviseli a hidat az új iskola felé, melyhez élemedett kora ellenére is csatlakozott. Hivatása (a legfelső törvényelőkészítő bizottság tagja) megengedte neki, hogy kellő távlatból szemlélhesse az egyetemek körül csoportosuló és működő történész iskolák harcait, anélkül, hogy azokba köz-

¹² *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923. – *România Transnistrieni*. Cernăuți, 1925. – *Unirea Bucovinei* (B. egyesülése). Buc. 1928. – *Cehoslovaciă și România*. Cernăuți, 1930. – *Problema ucraineană în lumina istoriei* (Az ukrán probléma a történelem világánál). Cernăuți, 1933–34. – *La Bessarabie et la Bucovine*. Buc. 1937.

¹³ *Ocupația austriacă în principate* (Az osztrák megszállás a fejedelemségekben). Buc. 1938. – *Principatele române sub ocupația rusească* (A román fejedelemségek az orosz megszállás alatt). Buc. 1938.

¹⁴ *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*. Paris, 1927. – *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812–1828* (Besszarábia autonómiája orosz uralom alatt 1812 – 1828 közt). Chișinău, 1929. – *Istoria Basarabiei*. I. Chișinău, 1937.

vetlenül beavatkozni kényszerülne. A román tudományos életre annyira jellemző, politikai és anyagi érdekektől befolyásolt klikkrendszer megkötöttségeitől mentesen foglalhatott állást a román történelem nagy kérdéseiben s ez a függetlensége előnyösen nyilvánul meg munkáiban. Mindenekelőtt tartózkodik a román társadalom szerkezetének dákoromán előzményekre való visszavezetésétől, élesen megkülönbözteti a nyugati hűbéres társadalmat a román társadalmi rendtől, mely elsősorban balkáni vonásokat mutat, elismeri azonban a magyar hatás nagy jelentőségét. Elveti azt a romantikus elméletet, hogy kezdetben minden román szabad birtokos volt s megállapítja, hogy már a történelmi fejlődés adatokkal megvilágítható kezdetén fennállott a földesúr-jobbágy társadalmi kettőssége. De amint nem túloz a parasztság érdekében, éppen úgy nem ítélik – elődeivel ellentétben – a bojárság felett sem, hanem józan tárgyilagossággal igyekeznek a társadalmi folyamatok okait megállapítani. Osztályokkal, egyénekekkel, szomszédos nemzetekkel szemben tanúsított méltányos és higgadt magatartása ritka és üdítő jelenség a gyakran szenvedélyektől fűtött román történetírásban. A román társadalmi és állami élet kialakulásának, a közigazgatás és jogszolgáltatás rendjének sajátosságai és fejlődési fokozatai tekintetében kutatásai döntő fontosságúak¹⁵ s neki köszönhető a XIX. század eleji román politikai és társadalmi forrásoknak, a modern román civilizáció hőskorának kitűnő feldolgozása is.¹⁶ Ez a korszak egyébként az, melyet a román társadalomtörténészek előszeretettel választanak tanulmányaik tárgyául s melynek forrásanyaga is meglehetősen ismeretes.

Természetes azonban, hogy e kor mozgalmainak megítélésében is gyakran érvényesültek mai világnézeti és politikai szempontok, ami vitákra, mindenesetre a történelmi valóság tisztázását előmozdító vitákra adott alkalmat. *Barnoschi D. V.* például a moldvai szegényebb rendű bojárok alkotmányos mozgalmában a modern értelemben vett demokrácia kezdeteit látja¹⁷ s egyenesen példának állítja oda napjai politikai küzdelmeiben, bár kétségtelen, hogy a szerző által helyesen a lengyel köznemesség ideológiájából származtatott megmozdulás kizárólag a kisbojárok osztályérdekeit szolgálta. *Zeletin Ștefan* a román polgárság kialakulásáról írott munkájában¹⁸ még tovább megy s egyenesen polgári aspirációkat tulajdonít ennek a valójában erősen nemesi gondolkozású rétegnek. Zeletin egyébiránt a materialisztikusan színezett szociológiai történelemszemléletnek úttörője s említett könyvében a modern román társadalom kibontakozását szinte kizárólag a gazdaságtörténész szemüvegén keresztül mutatja be. Irányzatával azonban meglehetősen társtalanul áll a román történészek közt, akik Brătianu I. Gheorghenak ellene írt elutasító bírálatával általában egyetértenek.¹⁹ *Lovinescu Eugen*, a nemrég elhalt

¹⁵ *Evoluția claselor sociale în trecutul principatelor române* (A társadalmi osztályok fejlődése a román fejedelemségek múltjában). Buc. 1924. – *Banatul Oltenici și Craioveștii* (A krajovai bánóság és a Craiovescu-család). Craiova, 1932. – *Vechiul drept penal român* (A régi román büntetőjog). Buc. 1834. – *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864* (A földbirtoktulajdon a román fejedelemségekben 1864-ig). Buc. 1935. – *Despre vechea organizare administrativă a principatelor române* (A román fejedelemségek régi közigazgatási szervezetéről.) Buc. 1935.

¹⁶ *Framântările politice și sociale în principatele române dela 1821 la 1828* (Politikai és társadalmi források a román fejedelemségekben 1821–1828). Buc. 1934. – *Principatele române de la 1828 la 1834* (A román fejedelemségek 1828–1834 közt.) Buc. 1934.

¹⁷ *Originile democrației române* (A román demokrácia eredete). Iasi, 1922.

¹⁸ *Burghesia română*. Buc. 1925.

¹⁹ St. Zeletin: *Istoria socială*. Buc. (1926). – Gh. I. Brătianu: *Teorii nouă în învățământului istoriei* (Új elméletek a történelem tanításában). Iași, 1926.

finomtollú esszéista és irodalomtörténész a modern román civilizáció létrejöttét tárgyaló két kötetes munkájában²⁰ szintén polemizál Zeletin nézeteivel s igyekszik a történelmi materializmus és idealizmus túlzó végletei közt a történelmi valósághoz hűségesen alkalmazkodó középutat megtalálni. Könyve élvezetes és gondolatébresztő olvasmány, bár nem egyszer abba a hibába esik, hogy a román életet gyökeréig átformáló nyugati eszmeáramlatok iránti csodálatában a megelőző korszakok román történelmétől minden önértéket megtagad s csak a vajdai abszolutizmus és a görögkeleti »sötétség« reakciós megnyilvánulásait látja meg benne. Azt a tételt – melyben azonban sok az igazság –, hogy a régi és a modern román civilizáció közt semmiféle szerves kapcsolat nincs s a legújabb fejlődés minden hagyománnyal szakított, kevesen formulázták meg határozottabban. A XIX. századi román irodalomnak a nemzeti politikai megújulás szempontjából döntő jelentősége volt s ezért érthető, hogy az irodalomtörténészek, mint a háború előtt Eliade P., vagy újabban Lovinescu, a szűkebb értelemben vett történetírás területén is jelentős mértékben járulnak hozzá a kutatásokhoz. Ilyen, irodalomtörténész által írt politikai történeti tanulmány *Marcu Alexandru*²¹ könyve a XIX. század második felének román forradalmi mozgalmairól, mely a kor megismeréséhez nélkülözhetetlen adatokat tartalmaz. Amint a XIX. század társadalomtörténetének kutatóit nem tudta döntőleg befolyásolni a történelmi materializmus, úgy a régebbi korszakok belső viszonyainak tanulmányozói sem érvényesítik a materialista szociológiai szempontokat, bár Iorga radikális idealizmusa is kritikájukkal találkozik. Giurescu szintézisének más viszonylatban már idézett előszava egyaránt tagadja mind az anyagnak, mind a szellemnek primátusát és mindkét tényező egyenlő arányban való szem előtt tartását ajánlja a legmegfelelőbb történetírói módszernek. Felfogása filozófiai szempontból talán kifogásolható kompromisszum, de mindenesetre megóvhatja követőit a túlzásoktól. Történelemszemléletét őmaga realizmusnak nevezi és témaválasztásában is érvényesíti, amennyiben politikai koncepciók és egyéni teljesítmények helyett a történeti kollektívumok, az állam és a társadalom megnyilvánulásait vizsgálja. Apja érdeklődési körében maradván, a régi román államszervezet problematikájával foglalkozik jelentősebb munkáiban.²² A közigazgatástörténeti kutatások egyébként a fiatal nemzedéknek nem egy tagját vonzzák s különösen moldvai viszonylatban néhány alapos monográfia jelent már meg.²³ Hasonlóképpen egyre élénkebb érdeklődés nyilvánul meg gaz-

²⁰ *Istoria civilizației române moderne*. I–II. Buc. 1925.

²¹ *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României 1848–1877* (Összeesküvők és összeesküvések Románia politikai újjászületésének korában 1848–1877). Buc. 1930.

²² *Noi contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV. și XV.* (Új adalékok a XIV–XV. századi főbb állami tisztségek tanulmányozásához.) Buc. 1925. – *Contribuțiuni la studiul marilor dregători din secolele XIV. și XV.* (Adalékok a XIV–XV. századi főbb állami tisztségek tanulmányozásához.) Văleni de Munte, 1926. – *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân* (Havaselve pénzügyigazgatási szervezete M. c. B. korában). Buc. 1927.

²³ D. Nichita: *Contribuțiuni asupra pârçălabiei în Moldova* (Adalékok a moldvai „pârçălab” intézményhez). Iași, 1925. – T. Bălan: *Vornicia în Moldova* (A moldvai »vornic« intézmény). Cernăuți, 1931–32. – N. Grămadă: *Cancelaria domneasca în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat* (A moldvai vajda kancellária C. M. uralkodásáig). Cernăuți, 1935. – C. Dumitru: *Doi dregători moldoveni: I. Portarul de Suceava, II. Hatmanul și pârçălabul de Suceava* (Két moldvai fő-tisztviselő: I. A suceavai „portar”, II. a suceavai „hatman” és „pârçălab”). Buc. 1935.

daságtörténeti kérdések iránt is.²⁴ Ide vonhatjuk a sok tekintetben még kezdetleges módszerei problémákkal küszködő, de néhány értékes eredményt máris felmutató jogtörténeti kutatásokat.²⁵ A hadtörténet terén Rosetti Radu tábornok tanulmányai hoztak új eredményeket.²⁶

Irányok és kutatók

IORGA HATÁSA tartósabban a románság nyugati és bizánci kapcsolatainak tanulmányozásában mutatkozik meg, az ő irányításának tulajdonítható egyrészt a kutatók erőteljes francia orientációja (feltűnően sok a francia nyelven megjelent és francia vonatkozású dolgozat), másrészt a témakörök megválasztása. Bizantológiai vonatkozásban mindenekelőtt *Brătianu I. Gheorghe* iași-i egyetemi tanár munkássága hozott új, jelentős eredményeket. Bizánci társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányai,²⁷ de főként a fekete-tengeri középkori olasz kereskedelem múltjára vonatkozó publikációi²⁸ az elmúlt két évtized román történetírásának legjavához tartoznak és mind dokumentációjuk, mind koncepciójuk, mind előadási formájuk tekintetében kiemelkedő történetírói kvalitásokat árulnak el. Családi hagyományai (atyja és nagyatyja évtizedeken keresztül Románia miniszterelnökei s kül- és belpolitikájának irányítói voltak) a legújabb kori román történelem kérdéseihez is vonzották, idevágó dolgozatai az európai diplomáciatörténet alapos ismeretét tükrözik.²⁹ Sajnálatos, hogy ez a kitűnő történetíró olyan területre is elkalandozik, ahol nincs otthon és a dáciai román kontinuitás kérdését kellő bizonyító anyag nélkül, szellemes képzettársításokra és intuitív, de helyt nem álló meglátásokra alapozva akarja az idegen közvélemény előtt a román hivatalos politikai álláspontnak megfelelően beállítani egyik legutóbbi könyvében.³⁰ Iorga másik kedvenc tárgyával, a kereszteshadjáratok történetével foglalkozik tehetséges ta-

²⁴ P. Poni: *Statistica răzeșilor* (A szabad kisbirtokosok összeírása). Buc. 1921. – G. Zane: *Economia de schimb în principatele române* (A cseregazdaság a román fejedelemségekben). Buc. 1930. – V. Papahagi: *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris, Buc. 1931. – E. Pavlescu: *Economia breslelor în Moldova* (A céhrendszer Moldvában). Buc. 1939.

²⁵ S. G. Longinescu: *Pravila lui Alexandrii cel Bun* (A. c. B. törvénykönyve). Buc. 1923. – St. Gr. Berechet: *Procedura de judecată la Slavi și Români* (A bíraskodás folyamata a románoknál és szlávoknál). Chișinău, 1926. G. Fotino: *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*. Paris, 1925. – I. Peretz: *Precis de istoria dreptului român* (A román jog történetének vázlata). Buc. 1931. – D. G. Arion: *Cnejii (chinejii) români* (A román kenézek). Buc. 1938. stb.

²⁶ *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare* (Tanulmányok S. c. M. hadviselési módjáról). I–V. Buc. 1925 – 1927. – *Evoluția mijloacelor și a chipului de făptuire a războiului după moartea lui Ștefan cel Mare până la a lui Matei Basarab* (A hadviselés módjának és eszközeinek fejlődése S. c. M. halálától M. B. haláláig). I–V. Buc. 1925–27. – *Essais sur l'art militaire des Roumains*. Buc. 1935.

²⁷ *Servage de la glébe et régime fiscal. Essai d'histoire comparée roumaine, slave et byzantine*. Paris, 1933. – *Privilèges et franchises municipales dans l'Empire Byzantin*. Paris, 1936. – *Études byzantines d'histoire économique et sociale*. Paris, 1938.

²⁸ *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle*. Buc. 1927. – *Recherches sur la commerce génois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*. Paris, 1929. – *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*. Buc. 1935. – *Les Vénitiens dans la Mer Noire au XIVe siècle*. Buc. 1939.

²⁹ *Napoléon III. et les nationalités*. Paris, 1934. – *Acțiunea politică și militară a României în 1919* (Románia politikai és katonai akciója 1919-ben). Buc. 1939.

³⁰ *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Buc. 1937.

nítványa, *Marinescu* Constantin volt kolozsvári professzor. Számos részlettanulmánya után, melyek főként a XV. századi spanyol, pápai és bizánci politikára vonatkoznak, nagyobb monografiát írt V. Alfonz nápolyi király keleti politikájáról, ennek az előzmények után méltán jelentősnek ítélné a könyvnek kinyomatása azonban Barcelonában a spanyol polgárháború kitörése miatt megszakadt s tudtunkkal máig sem fejeződött be. A román történetírásnak nagy kárára van, hogy ez az emelkedett szellemű, nagy műveltségű történetíró nem a hazai történelemben próbálja meg erejét. El kell azonban ismerni, hogy az idegen nemzetek történetével való ismerkedés nemcsak látókörét tágítja a román tudósoknak, hanem a román múlt számos vonatkozásának feltárására is alkalmat nyújt.³¹

Érdekes megfigyelni, hogy talán az egy Iorga kivételével, aki a román történelemnek minden korszakával behatóan foglalkozott, a XIV–XVIII. századok nem annyira a szintetikus szemléletű, nagyvonalú történészeket, mint inkább a szerényebb becsű, részletkutatásokban elmerülni szerető tudósokat vonzzák. Ennek magyarázata nyilván abban keresendő, hogy a román vajdaságok története egykét ritka kivételtől eltekintve, szegény a kiemelkedő politikai egyéniségekben, még inkább a hosszú, alkotásokra képes uralkodásokban; az egymást gyors ütemben felváltó vajdáknak sem idejük, sem kedvük nem volt komoly bel- vagy külpolitikai akciókat kezdeményezni, s a török hegemonia egyébként sem engedett valami nagy önállóságot nekik. Különösen az első két évszázadban a forrásanyag is annyira gyér és kevesetmondó, hogy csak a legnagyobb nehézséggel lehet még a vajdák uralkodásának kezdő és befejező dátumait is megállapítani. Ennek ellenére ezek a hálátlan évszázadok is egész sor szorgos feldolgozóra találtak, akik az önfeláldozó részletmunkának nemegyszer tiszteletreméltó példáit nyújtják, mint *Costăchescu* Mihai, a kiváló forráskiadó, aki hihetetlen akribiával nyomozgatja a román középkor szétszórt adatait.³² Hosszabb lélegzetű munkát természetesen már a témák időbeli korlátozottsága és a források szegénysége miatt sem várhatunk ezekre a századokra vonatkozólag, *Bejenaru* C. N.,³³ *Ciorănescu* Al.,³⁴ *Bulat* T. G.,³⁵ *Palade* T.,³⁶ *Nicolaescu* St.,³⁷ *Andreescu* C. I., *Stoide* C.,³⁸ s főleg *Minea*

³¹ C. Andreescu: *La France et la politique orientale de Catherine II*. Paris, Buc. 1927–29. – I. Hudița: *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII-e siècle*. Paris, 1927. – N. A. Constantinescu: *Chestiunea agrară în imperiul Bizanțului* (A földkérdés a bizánci birodalomban). Buc. 1923–25. – R. V. Bossy: *Politica externă a României între anii 1873–1880* (Románia külpolitikája 1873–1880 közt). Buc. 1929. – Ua.: *Mărturiile finlandeze despre România* (Finn tanúságok Romániáról). Buc. 1937. – V. Mihordea: *Contribution aux relations franco-roumaines au XVIII-e siècle*. Paris, 1933. – Ua.: *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea* (A francia keleti politika és a román vajdaságok a XVIII. században). Buc. 1937.

³² *Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470* (T. F. és I. elégeése 1470-ben). Iasi, 1935. Ugyanő hosszú sorát írta a hely- és családtörténeti tanulmányoknak, melyek a román történetírásban – tekintve a szóban forgó tudományágaknak főként dilettánsok által való művelését – hézgapótlóak.

³³ *Politica externă a lui Alexandru Lăpușeanu* (A. L. külpolitikája). Iasi, 1935. – *Ștefan Tomșa II*. Iasi, 1926.

³⁴ *Domnia lui Mihnea III*. (M. uralkodása). Buc. 1936.

³⁵ *Personalitatea religioasă a voevodului Neagoe Basarab* (N. B. vajda vallásos személyisége). Craiova, s. a.

³⁶ *Radu dela Afumatii*. Buc. 1939.

³⁷ *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea* (A. V. A. uralkodása). Buc. 1922. – *Domnia lui Neagoe Basarab Voievod*. Buc. 1924. – *Domnia lui Radul Vodă Paiste*. Craiova, 1938.

³⁸ Utóbbiak közös műve: *Ștefăniță Lupu*. Buc. 1938.

Ilie³⁹ Iași-i egyetemi tanár munkásságát kell említenünk. Még nehezebb dolga van a XIV. századot megelőző idők kutatóinak, hiszen a románságra vonatkozólag ebből a korból úgyszólván semmi adat nem maradt fenn. Ezen a területen már a nyelvtudomány és a régészet illetékes, a történészek csak kétes hitelű és értelmű adatok tallóztatására szorítkozhatnak. Ezért kell eredményeiket fenntartással fogadnunk.⁴⁰

Folyóiratok és forráskiadványok

ELSŐ PILLANTÁSRA szembetűnő jellegzetessége a román történetírásnak, hogy amint időben visszafelé haladunk, a kutatások mindinkább elaprózódnak. Ennek egyik magyarázata az lehet, hogy a két vajdaságban bekövetkezett sűrű trónváltások miatt egy-egy uralkodóról a legjobb szándék mellett sem lehet köteteket, de még könyvet sem írni, meg kell elégedni néhány lapos közléssel. Részben tehát maga az anyag indokolja a kisebb közleményeknek a terjedelmesebb monográfiákhoz viszonyított nagy arányát. Másrészt azonban számos kutatási ág – mint láttuk – sokáig el volt hanyagolva s művelésük nemrég kezdődött meg. Az ismeretlen területen való útnyitás pedig mindig tapogatózással jár együtt: a rövidebb lélegzetű tanulmányok ilyenkor a tájékozódást szolgálják. Véleményünk szerint azonban a fenti két – egyébként kétségtelenül fennálló – ok sem ad kielégítő magyarázatot, az apró közlemények, különnyomatok tömegének jelenségét nem érteti meg. Mint legfőbb hatótényezőt, a román történetírásban kezdettől fogva felismerhető sietséget kell feltételeznünk, azt a mohó törekvést, hogy századok mulasztását évtizedek, sőt évek alatt hozza be a mai nemzedék s a kiadványok számát, a mennyiségét tekintve is a nyugati nemzetekhez mérhető történeti irodalmat hozzon létre. Ezen a téren is Iorga járt elől, folyóiratai és az akadémia történeti osztályának tanulmánykötetei telve vannak pár lapos cikkeivel s példáját idősebb és fiatalabb kortársai buzgón követik. Kétségkívül ezzel az irányzattal áll kapcsolatban a történeti folyóiratoknak kivételesen nagy száma is. A folyóiratkulturus különösen az első világháború után ért el hihetetlen méreteket. A ma is élő történeti folyóiratok közül csak kevésnek múltja nyúlik vissza korábbi évekre. Az 1867-ben alapított *Convorbiri Literare* és az 1893-ban alapított *Arhiva* (Iași) csak részben adnak helyet történeti tárgyú közléseknek, igazi területük az irodalomtörténet, illetőleg nyelvészet. Iorga két történeti folyóirata pedig, a *Bulletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe sud-orientale* (később: *Revue Historique du Sud-est Européen*) és a *Revista Istorică* közvetlenül Románia háborúba lépését megelőzőleg (1913, illetőleg 1915) jelent meg. 1915-ben indult meg előbb Bogdan, majd Iorga szer-

³⁹ *Despre Dimitrie Cantemir* (D. C.-ről). Iași, 1926. – „*Reforma*” lui Constantin Vodă Mavrocordat. Iași, 1927. – *Vlad Dracul și vremea sa* (V. D. és kora). Iași, 1928. – *Aron Vodă și vremea sa* (A V. és kora). Iași, 1933. – *Cum se mosteniau moșiile în Țara-Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea* (Hogyan öröklődtek a birtokok Havaselvén a XVI. sz. végéig). Iași, 1933. (L. T. Boga-val együtt.)

⁴⁰ A. Decei: *România din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor istorice armenesti* (A románok a IX–XIII. századokban az örmény történeti források világánál). – A Sacerdoțeanu: *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*. Paris, Buc. 1929. – Ua.: *Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen-Âge*. Paris, Buc. 1928. – Ua.: *Marea invazie tătară și Sud-estul european* (A nagy tatár betörés és Délkelet-Európa). Buc. 1933.

kesztésében a *Buletinul Comisiei istorice a României*. Inkább évkönyvnek, mint folyóiratnak számít, a benne közölt cikkek kis terjedelme miatt azonban bátran az utóbbi kategóriába sorolható a román akadémia történeti osztályának kiadványa (*Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*), mely szintén a régi Románia öröksége. A nagy többség azonban már az új Romániában keletkezett. Az Iași-i egyetem Minea Ilie szerkesztésében *Cercetări Istorice* címen, míg a csernovici egyetem Nistor Ion I. vezetése alatt *Codrul Cosminului* címen egy időben, 1925-ben indított történeti folyóiratot, a bukaresti egyetem fiatal professzorai pedig – mint már említettük – 1931-ben adták ki a *Revista Istorică Română*-t. A kolozsvári egyetem történésztanárai nem indítottak folyóiratot, azonban két évkönyv kiadását is megkezdték, egyiket 1921 óta *Anuarul Institutului de Istorie Națională, Universitatea din Cluj* címen Lupaș Ioan és Lapedatu Alexandru, a másikat *Mélanges d'histoire générale* címen Marinescu Constantin szerkesztette. Évkönyvet adnak ki a Fontenay-aux-Roses-i és római román intézetek is, főként történeti tárgyú tartalommal *Mélanges de l'École Roumaine en France*, illetőleg *Ephemeris Dacoromana* címen. 1925-ben Moisil C. szerkesztésében indult meg az állami levéltár közlönye, a *Revista Arhivelor*. Legutóbb 1939-ben alapított Kogălniceanu M. I. *Arhiva Românească* címen Bukarestben történeti folyóiratot. Ezek az általános érdekű szaklapok, de még több a helytörténeti folyóirat, melyek az egyes történeti tájegységek központjaiban jelennek meg, rendszeresen mint vidéki múzeumok közlönyei. Ilyenek: *Analele Dobrogei* (Constanta, 1920. Szerk. Brătescu C), *Ioan Neculce* (Iași, 1921. Szerk. Ghibănescu Gh.), *Arhiva Someșană* (Naszód, 1925. Szerk. Șotropa V.), *Analele Banatului* (Temesvár, 1928. Szerk. Miloia I.), *Arhivele Basarabiei* (Chișinău, 1929. Szerk. Bulat T. G. és Tomescu C. N.), *Arhivele Olteniei* (Craiova, 1921. Szerk. Laugier Ch. és Fortunescu C. D.), *Țara Bârsei* (Brassó, 1929. Szerk. Banciu A.), továbbá számos városi szemle (*Analele Brăilei*, *Cronica Romanului* stb.). Természetes, hogy különösen ez utóbbiaknak színvonala igen ingadozó; a könnyű publikációs lehetőségek tág teret engednek a dilettánsoknak, akiknek hangja így a kelletténél inkább érvényesül s a nemzeti büszkeségtől mámoros, de kellőleg nem dokumentált, kezdetleges módszerű történeti elmesélések a román történetírás termelésének tekintélyes százalékát teszik ki. Legfőbb érdemük ezeknek a folyóiratoknak, hogy nagy tömegű, igaz, hogy kellőleg meg nem rostált és gyakran hibásan közölt forrásanyagot szállítanak a komoly kutatóknak. Ezzel szemben a sok folyóiratnak megvan az a veszélye, hogy mivel állandóan cikkekkel, közlésekkel kell táplálni őket, szinte kényszerítik a munkatársakat a fél munkára, rögtönzésre, elsietett következtetések levonására, a hosszabb lélegzetű alapos részletmonográfiák helyett kellőleg át nem gondolt, meg nem érlelt eredmények idő előtti közlésére, egyszóval a történetírói alkotás szétforgácsolására.

Ez a folyamat különösen a forrásközlés tekintetében egészségtelen, mert az anyag szinte összegyűjthetetlenül szétszóródik, vagy legalábbis időrabló és elkedvetlenítő feladat elé állítja a lelkiismeretes kutatót. Ezért sürgette 1926-ban Giurescu C. C. a kiadott források repertóriumának összeállítását,⁴¹ melynek nehézségeit azonban legjobban mutatja az, hogy máig sem valósult meg. Az oklevelek és egyéb kútfők rendszeres és együttes kiadására irányuló törekvések már a háború

⁴¹ *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani* (Az elmúlt húsz év román történetírásáról). Vălenii de Munte, 1926. 35.

előtt megnyilvánultak és jelentős eredményeket is értek el. Gondolunk itt főleg a Hurmuzaki Eudoxiu által megindított *Documente privitoare la istoria Românilor* című hatalmas sorozatra (Bukarest, 1887–), mely külföldi román vonatkozású anyagot tartalmaz. A kezdeményezés azonban ellanyhult s a háború után csak néhány kötete látott napvilágot. Nem folytathatta Iorga sem két sorozatát (*Studii și documente, Acte și fragmente*). A szorgalmas Ghibănescu 1906-ban indított két sorozatának (*Surete și Izvoade és Ispisoace și Zapsie*) újabb kötetei ugyan a háború után is egymás után jelentek meg és a román hazai oklevelek leggazdagabb gyűjteményét jelentik, kiadási módszer tekintetében azonban sok kívánnivalót hagynak maguk után. A román hazai okleveleknek rendszeres, kritikai kiadását Bogdan kezdte meg 1913-ban Nagy István moldvai vajda (1457–1504) okleveleinek mintaszerű közlésével s az ő szigorú elvei szerint tette közzé a moldvai középkori oklevelek fennmaradó részét Costăchescu Mihai.⁴² A havaselvi oklevelek kritikai corpusát Panaitescu P. Petre publikálta, de eddig csak 1490-ig jutott el.⁴³ A XVI – XVIII. századi hazai oklevelek Ghibănescu említett gyűjteményén kívül főleg egyes helységek és tájegységek speciális oklevéltáraiban jelennek meg,⁴⁴ sajnos, ezeknek a száma azonban egyelőre nem nagy a hiányokhoz képest. Sokkal jelentősebb, de a teljességtől még nagyon is távol járó hazai forrásanyag került kiadásra a XIX. századra vonatkozólag. Ebben a tekintetben a Brătianu-család kulturális alapítványa (Așezământul Cultural Ion C. Brătianu) adott a legtöbb lehetőséget a történészek számára. A kiadásában 1927 és 1940 közt megjelent 50 kötet történelmi tanulmány és forráspublikáció közt különösen értékesek a Brătianu- és Golescu-családok okmány- és levelestárai, továbbá az 1821. és 1848. évi havaselvi forradalmi mozgalmakra vonatkozó iratközlések.⁴⁵ Külföldi források közzétételét mozdította elő a királyi alapítványok (Fundatiile Regale) vezetősége, mindenekelőtt a kivételes szorgalmú magyar kutató, Veress Endre külföldi levéltárakban összegyűjtött román vonatkozású oklevélgyűjteményének kiadásával, melynek eddig 11 kötete jelent meg.⁴⁶ A római román iskola olaszországi levéltárakból ad ki román történelmi adatokat *Diplomatarium Italicum* című sorozatában, melynek 1940-ben a negyedik kötete jelent meg. A román akadémiának a háború után megindított *Stu-*

⁴² *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* (Moldvai oklevelek S. c. M. előttről). I–II. Iași, 1931–32. – Kiegészítéseket adott ki ugyanő: *Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare* (Moldvai oklevelek S. c. M.-tól). Iași, 1933. és D. P. Bogdan: *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare* (Moldvai oklevelek S. c. M. előttről.) Buc. 1938. Utóbbi írta meg H. Stahl-al a szláv-román paleográfia legsikerültebb kézikönyvét is: *Manual de paleografie slavo-română*. Buc. 1936.

⁴³ *Documentele Țării Românești*. I. Buc. 1938.

⁴⁴ T. Bălan: *Documente bucovinene*. I–IV. Cernăuți, 1930–38. – C. Solomon és C. A. Stoide: *Documente tecucene*. I. Bârlad, 1938. – I. Antonovici: *Documente bărladene*. I–IV. Bârlad, 1911–1924.

⁴⁵ M. Popescu: *Documente inedite din preajma Unirei Principatelor* (Kiadatlan oklevelek a fejedelemségek egyesülésének korából). Buc. 1928. – Ua.: *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859* (Kiadatlan oklevelek Erdély 1848–59 közti történetére vonatkozólag). Buc. 1929. – E. Vîrtosu: *I. Heliade Rădulescu. Acte și scrisori* (I. H. R. Okiratok és levelek). Buc. 1928. – Ua.: *1821. Date și fapte noi* (1821. Új adatok és tények). Buc. 1932. – *Din corespondența familiei I. C. Brătianu* (I. C. B. családjának levelezése). I–V. Buc. 1933–35. – A. Cretzianu: *Din arhiva lui Dumitru Brătianu* (D. B. levéltárból). I–II. Buc. 1933. – G. Fotino: *Boerii Golești*. I–IV. Buc. 1939. – G. Marinescu és C. Grecescu: *I. C. Brătianu. Acte și cuvântări* (I. C. B. Iratok és beszédek). I–VI. Buc. 1936–38. és *Vintilă I. C. Brătianu. Scrieri și cuvântări* (V. I. C. B. írások és beszédek). I–III. Buc. 1938–40. stb.

⁴⁶ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* (Erdély, Moldva és Havaselve történetére vonatkozó oklevelek). I–XI. Buc. 1929–39.

dii și Cercetări című sorozatában nemcsak történelmi tárgyú munkák láttak napvilágot, hanem történelmi monográfiák mellett forráskiadványok is helyet kaptak benne.⁴⁷ E gyűjteményeken és sorozatos vállalkozásokon kívül nagy tömegű forrásközlést találhatunk a felsorolt folyóiratokban, továbbá önálló kisebb-nagyobb kiadványokban, részletes ismertetésükre azonban ezúttal nem térhetünk ki.

TUDATÁBAN VAGYUNK ANNAK, hogy a neveknek és műveknek fenti szeregszemléje nem teljes, ezúttal azonban nem lehetett célunk az elmúlt két évtized román történetírásáról kimerítő ismertetést, még kevésbé minden részletkérdésre kiterjedő bibliográfiát adni. Hasonlóképpen messze vezetett volna a történelem kiegészítő szaktudományaival, a régészettel, nyelvészettel, irodalomtörténettel, egyháztörténettel, numizmatikával s a többiekkel foglalkozni, bár különösen a két első, tekintettel a román őstörténet szorosabban vett történelmi forrásainak szegénységére, a legrégebb korok szempontjából nélkülözhetetlen fontosságú adatokat szolgáltat. *Pârvan V., Andrieșescu I., Vulpe R., Lambrino Sc., Christescu V., Teodorescu D. M., Daicovicia C.* régészeti, *Philippide A., Pușcariu S., Drăganu N., Iordan I., Bărbulescu I., Rosetti A., Capidan T., Densușianu O.* nyelvészeti munkássága döntő hatást gyakorolt a legrégebb román történelem problematikájára.

Iorga tragikus halála lezárja a román történetírásnak azt a korszakát, melyet mindvégig, akár mint vezér, akár mint viták és támadások középpontja, az ő dinamikus egyénisége határozott meg. Eredményekben, de főleg kezdeményezésekben és vitákban gazdag korszak, melynek utolsó éveit egy új történelemznanás és új történelemszemlélet lassú kibontakozásának jegyében zajlottak le. Ennek a válságnak azonban ma még csak szórványos következményeit észlelhetjük, a romantikából a realizmusba fordulás folyamata még nem ment minden vonalon végbe, s napjaink egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a józan tárgyilagosság irányzatát végső diadalra segítsék. Az elmúlt két-három év eseményei felkavarták az indulatokat, a politikai szenvedélyeket; a tudományos kutatást háttérbe szorította a propagandatevékenység, mely gyakran még történelemhamisítástól sem riad vissza. Reméljük, hogy nem egy komoly szándékú román történész idővel a feledés sűrű fátylát igyekszik majd borítani jelenlegi munkásságára, mely újra felszabadította a román történetírás múltjának már-már megtagadott kísértetek.

MAKKAI LÁSZLÓ

⁴⁷ T. Holban: *Documente românești din arhivele franceze (1801–1812)*. Buc. 1938. – Al. Ci-orănescu: *Documente privitoare la istoria Românilor culese din Arhivele din Simancas* (A románok történetére vonatkozó oklevelek a S.-i levéltárból). Buc. 1939. – P. P. Panaitescu: *Documente slavo-române din Sibiu (1470–1653)*. Buc. 1938.

* Ez a tanulmány a *Revue d'Histoire Comparée* (Budapest) szerkesztőségének felkérésére, tehát elsősorban külföldi olvasóközönség tájékoztatására készült, ezért számos, magyar szempontból igen lényeges kérdés részletes megvilágítására nem maradt tér, ezek különben is önálló, terjedelmes tanulmányt igényelnek. A szerző azonban úgy érzi, hogy tárgyának alapvető problémáira sikerült rámutatnia s így talán nem volt felesleges tanulmányát magyarul is közreadni.